

NI ZA KREMIRANJE NI PROTIV NJEGA BIBLIJSKO POIMANJE UKOPA I/ILI SPALJIVANJA MRTVIH

Traženje opravdavajućih ili osporavajućih religioznih argumenata u Bibliji za kremiranje slično je kineskoj poslovice koja kaže da je teško pronaći crnu mačku u mračnoj sobi, osobito ako ona nije tu. Svetopisamski tekstovi, i Starog i Novog zavjeta, jednostavno ne govore o kremiranju kao religioznoj, ukopnoj praksi i samim tim nisu ni za spaljivanja mrtvog tijela kao oblika ukapanja pokojnika ni protiv njega.

Navedena tvrdnja, međutim, ne znači da je Bibliji posve strano spaljivanje mrtvih tijela. Budući da se radi o malobrojnim i prilično teško razumljivim slučajevima gdje svetopisamski tekstovi direktno ili indirektno spominju spaljivanje mrtvih tijela, potrebno je tim mjestima pristupati s dodatnim oprezom, uvažavajući njihov literarni i povijesni kontekst, te osobito cjelinu davnih, starozavjetnih ukopnih obreda i kulta mrtvih.

POKAPANJE MRTVIH

Slično drugim narodima i u prapovijesti Izraela vidljiva je briga oko ukopa mrtvih koja govori o određenom vjerovanju u život poslije smrti – u njegovim različitim oblicima – te o povezanosti s mrtvima. Obveza pokapanja mrtvog tijela jest jedna od najvažnijih *micvota* (naredbi) u Tori, jer se lišavanje ukopa smatralo strašnom nesrećom i prokletstvom. Dostojan pokop zaslužuju svi, pa i oni koji su osuđeni na smrtnu kaznu: čak se i mrtvo tijelo onoga koji je, kao veliki zločinac, obješen na stablo, ne smije ostaviti preko noći na stablu, nego ga se mora pokopati istoga dana (usp. Pnz 21, 22–23). Stoga psalmist u tužaljci nad razorenim Jeruzalemom kao najstrašnije događaje spominje upravo to da su trupla Božjih slugu postala hrana pticama nebeskim i zvijerima zemaljskim te da “ne bijaše nikoga da ih pokopa” (Ps 79, 2–3).

Još su izričitiji proroci koji najvećim bezbožnicima prijete lišavanjem ukopa, jednom od najužasnijih kazni. Tako Bog pre-

ko proroka Ahije najavljuje Jeroboamu, kralju u Izraelu (931.–910.), koji uspostavlja kult “zlatnog teleta” u Betelu i Danu, i koji je Boga “bacio za leđa”, potpuno istrebljenje njegove obitelji u kojem će i njegov bolesni sin umrijeti i biti pokopan te da će on “biti jedini iz obitelji Jeroboamove položen u grob, jer se jedino na njemu našlo nešto što se u kući Jeroboamovoj svidjelo Jahvi” (1 Kr 14, 13). Dok prorok Jeremija nagovještava judejskom kralju Jojakimu (609. – 598.), čije oči i srce idu samo za dobitkom i koji proljeva krv nevinu, da će ga “pokopat kao magarca, izvući ga i baciti izvan vrata Jeruzalema” (Jr 22, 19).

Razumljivo je stoga da Izraelci još za života nastoje osigurati sebi ili članovima svoje obitelji dostojan ukop: u grobnicama, spiljama ili u zemlji. Tako Abraham za svoju mrtvu ženu Saru od Kanaanca Efrona kupuje poljanu i spilju u Makpeli, nasuprot Mamri odnosno Hebronu, koja će postati i njegova grobnica ali i grobnica patrijarhā (Post 23, 25). Inače se obveza pokapanja pokojnika u pravilu odnosila na njegova sina / sinove (Post 35, 29; 50, 12; Tob 4, 3; 6, 15), ali i na svakog Izraelca kao čin velike bogoljubnosti, na čemu osobito inzistira Knjiga o Tobiji.

Premda starozavjetni tekstovi ne poznaju kult mrtvih u doslovnom smislu riječi – za razliku, na primjer, od Egipćana – ipak je čašćenje mrtvih itekako prisutno: od propisanih gesta oplakivanja poput naricanja, deranja odjeće i šišanja kose, preko obrednog ukopa pa sve do pogrebnih gozbi i brige za grobove. Sve su to izrazi poštovanja ljudskoga tijela koje ima svoje dostojanstvo i nakon smrti te vjere u određeni život poslije smrti, u uskrnuće. Budući da je dosta izraelskih običaja čašćenja mrtvih u biti preuzeto iz običaja okolnih naroda i povezano s praznovjermem, Tora će ih nastojati pročistiti i suzbiti: preko, na primjer, zabrane obrednih ureza na vlastitom tijelu kao znak žaljenja za pokojnikom te nadasve preko zabrane zazivanja duhova pokojnika (Lev 19, 28. 31; Pnz 14, 1; 18, 11). Činjenica što će ove zabrane i proroci ponavljati – osobito Izaija i Jeremija – govori da su se ovakvi obredi, iako zabranjeni, i dalje vršili kao znak pokorničkog žaljenja.

Običaji ukapanja mrtvih kod Isusovih suvremenika u bitnome su starozavjetni i sam ih Isus ne dovodi u pitanje: čak ni onda kada nasljedovanje stavlja ispred dužnosti pokapanja vlastitog oca (Mt 8,21–22). Zbog naglog ukopa dio tih starozavjetnih počasti Isusovu mrtvom tijelu iskazat će Josip Arimatejac, a žene će – iz dubokog poštovanja prema mrtvome tijelu – sljedeće

jutro krenuti na grob s namjerom da ih pomazanjem i miomirisima upotpune. Čak će i kršćansko pokapanje u katakombama i na grobljima, odnosno “spavalištima” (usp. 1 Sol 4, 13), biti dobrim dijelom prožeto starozavjetnim ukopnim običajima, ali i nadom što se rodila Božjim uskrišenjem raspetog i pokopanog Isusa.

SPALJIVANJE MRTVIH?

Ukop mrtvih tijela i običaji koji su ga pratili bili su, dakle, uobičajena praksa. No budući da svetopisamski tekstovi nigdje ne zapovijedaju ukop kao jedini dopušteni i mogući način odlaganja mrtvog tijela, te da na nekoliko mjesta propisuju kazne spaljivanjem ili govore o osobama koje su spaljene, može se činiti da je postojao i običaj spaljivanja odnosno kremiranja. Budući da se, kako rekosmo, radi o rijetkim i po mnogo čemu posebnim slučajevima, potrebno je tim mjestima posvetiti dodatnu pozornost.

Smrtna kazna spaljivanjem, uz kamenovanje i vješanje, jest oblik smrtne kazne koji je u semitskoj kulturi postojao još prije formiranja Zakona. Tako Juda svoju nevjestu Tamaru koja je optužena za bludničenje u kojem je i začela, osuđuje na smrt spaljivanjem. No nakon što je dokazala svoju nedužnost, ova kazna nije izvršena i Tamara je rodila blizance: Peresa i Zeraha (Post 38, 24–30). Kasnije će, u Levitskom zakoniku, ova kazna spaljivanja zbog bludništva biti sužena samo na svećeničke kćeri (Lev 21, 9) i na onoga koji bi za ženu uzeo i majku i njezinu kći, točnije na njih sve troje (Lev 20, 14). Međutim, ne postoje svetopisamska mjesta koja potvrđuju da su smrtne kazne spaljivanjem u ovim slučajevima doista i izvršene. Rabinska interpretacija kaznu je spaljivanja, da bi se tijelo sačuvalo netaknutim, preoblikovala u dosta maštovitu i kompliciranu kaznu “spaljivanja u blatu” koja je više sličila davljenju nego spaljivanju. Ne postoje, međutim, svjedočanstva da je ova procedura rabinskog “spaljivanja” doista i ostvarivana.

Još poznatiji slučaj kazne spaljivanjem jest slučaj trojice izraelskih dječaka, Šadraka, Mešaka i Abed Nega, koje babilonski kralj Nabukodonozor, zbog njihova odbijanja da štuju babilonske bogove i da se poklone zlatnome kipu, baca u užarenu peć u kojoj oni “hodahu posred plamena hvaleći Boga, slaveći Gospoda” (Dn 3, 24). U ovome slučaju smrtna kazna spaljivanjem jest babilonska a ne izraelska kaznena praksa.

Također slučaj Akana i njegove obitelji zbog čije su neposlušnosti (kršenje "herema" Jahvi, odnosno uzimanje sebi ukletih stvari) Izraelci doživjeli težak poraz kod grada Aja, nije dokaz da se smrtna kazna spaljivanjem kod Izraelaca doista i provela. Naime, nekoliko rukopisa doista navodi kako su Akana i njegovu obitelj, po Jošuinu naređenju, "bacili u vatru i zasuli kamenjem", no ipak većina rukopisa spominje samo kamenovanje kao oblik izvršavanja smrtne kazne (usp. Još 7, 25).

S druge strane, u Bibliji doista postoje slučajevi pogibije spaljivanjem. Prvi slučaj govori o Zimriju koji je sam sebe proglasio kraljem nad Izraelom u gradu Tirsi i vladao svega sedam dana. Kada su Izraelci čuli što je Zimri uradio, izabrali su za kralja Omrija (885. – 874.), zapovjednika vojske i opsjeli Tirsu. Zimri je potom, vidjevši da će grad biti osvojen, ušao u utvrdu kraljevskog dvora, zapalio nad sobom kraljevski dvor i tako poginuo (1 Kr 16, 15–19). Očito je kako se ovdje jednostavno radi o samoubojstvu, a ne o spaljivanju kao smrtnoj kazni ili načinu ukopa. Slično je i s bezbožnim kraljem Manašeo (687. – 642.): on je "svoje sinove proveo kroz oganj", odnosno spalio ih kao žrtve. Ovaj se Manašeočin čin spominje zajedno s drugim njegovim bezbožnim činima kojima je učinio "premnoga zla u očima Jahve" jer je i "vračao, gatao, stvorio bajače i opsjenare" (usp. 2 Kr 21, 6). Radi se, dakle, o praksi žrtvovanja vlastitih sinova u vatri, veoma prisutnoj kod poganskih naroda, a koja je Izraelcima strogo zabranjena (usp. Pnz 18, 10).

Sljedeća dva svetopisamska mjesta govore o spaljivanju ljudskih kostiju kojima se oskvrnjuje poganski žrtvenik. Provodeći vjersku reformu, kralj Jošija (640.–609.) osobito se dao na čišćenje idolopoklonstva u judejskim svetištima (uzvišicama) podignutima u čast poganskim božanstvima, osobito Baalu. Tako je, rušeći žrtvenik u Betelu, izvadio iz grobova kosti svećenika koji su prinosili žrtve Baalu i dao ih spaliti na žrtveniku, da bi ga time oskvrnuo, ostavivši pri tome netaknutim grob "čovjeka Božjega" (2 Kr 23,15–18). Prije nego što će se vratiti u Jeruzalem, Jošija će, također, slično uraditi i s drugim hramovima i uzvišicama u Samariji: sve je svećenike uzvišica poklao na žrtvenicima te na njima spalio i ljudske kosti; ponovno da bi ih oskvrnuo (2 Kr 23, 19–20). U navedenim slučajevima nije riječ o izvršavanju smrtne kazne ili o načinu ukapanja, nego o spaljivanju ljudskih tijela (kostiju) s ciljem oskvrnjivanja poganskih žrtvenika i uklanjanja idolopoklonstva, kako se izričito navodi u 2 Ljet 34, 5: "Sveće-

ničke je kosti spalio na njihovim žrtvenicima i tako očistio Judeju i Jeruzalem.”

Posve je drugačiji slučaj s mrtvim Šaulovim tijelom. Nakon što su na gori Gilboi Filistejci pronašli mrtvo Šaulovo tijelo, zajedno s tijelima njegovih triju sinova, odsjekli su Šaulovu mrtvom tijelu glavu i tjelesa pribili na zid grada Bet Šana. Kada su to dočuli stanovnici Jabeš Gileada, kradom su, hodeći svu noć, ukrali njihova tjelesa sa zida Bet Šana te ih donijeli u Jabeš Gilead i tu ih spalili. Potom su, kaže se u 2 Sam 31, uzeli njihove kosti te ih ukopali i postili sedam dana. Budući da je spaljivanje mrtvih tijela u Izraelu bio stran običaj – kako smo vidjeli iz svega do sada napisana – mogući razlog spaljivanja tjelesa Šaula i njegovih sinova jest očišćenje od oskvrnuća koja su im Filistejci učinili odsjekavši im glave i pribivši ih na zid, jer je vatra i u Izraelu imala pročišćujuću snagu. K tomu u prilog govori i činjenica da su im potom ukopali kosti (vjerojatno ostatak nakon spaljivanja) i iskazali počast postom.

Može se steći dojam kako je spaljivanje Šaulova mrtvog tijela u biti Božja kazna, budući da je umro udaljen od Jahve i da se borio protiv njegova pomazanika Davida. No zajedno s Šaulovim spaljeno je i Jonatanovo tijelo – budući da je on bio jedan od trojice njegovih sinova – koji je prikazan kao izrazito pozitivan lik. Uz to, Davidova reakcija na djelo stanovnika Jabeš Gileada posve je pozitivna: on ih hvali zbog učinjenog i uopće se ne osvrće na spaljivanje njihovih tjelesa, nego kaže “budite blagoslovljeni od Jahve što ste izvršili to djelo ljubavi prema svome gospodaru Šaulu” (2 Sam 2, 5).

Na tragu do sada napisana židovska je tradicija, osobito rabinska i talmudska, inzistirala na zabrani spaljivanja mrtvoga tijela, jer se time narušava dostojanstvo pokojnika, osakaćuje tjelesni integritet i obezvrjeđuje vjera u uskrsnuće. Tako će i Tacit, rimski povjesničar iz 1. stoljeća, u svome djelu *Historiae*, za Židove reći da “oni pokapaju, a ne spaljuju svoje mrtve”. Prema židovskom zakonu tijelo pripada njegovu Stvoritelju i čovjek je samo njegov privremeni staratelj: ima obvezu čuvati ga, najbolje što može, i cjelovito ga vratiti Stvoritelju. Štoviše, čovjek je stvoren “na sliku Božju” (Post 1, 27) i svaka je povreda ljudskoga tijela zapravo povreda Boga. Stoga Jeruzalemski Talmud objašnjava da Božja zapovijed o dužnosti ukapanja mrtvog tijela obješenog na stablo još istoga dana (Pnz 21, 23), označava zapravo obvezu da se pokopa cjelovito tijelo, a ne samo neke njegove

dijelove: spaljivanje uništava najveći dio tijela te tako pokapanje cjelovitoga tijela postaje jednostavno neizvedivo i kršenje je biblijske zapovijedi.

Nadalje, prema *kabali* (židovskom misticizmu) duša ne napušta tijelo odmah nakon smrti, jer bi takav nagli raskid bio odveć bolan, nego postupno raspadanje tijela omogućuje duši polagano napuštanje tijela i prilagođavanje novom nebeskom boravištu. Stoga spaljivanje tijela oduzima duši nužno potrebno vrijeme napuštanja tijela i prilagodbe nebesima. Na koncu, spaljivanje je tijela – prema židovskoj tradiciji – i obezvrjeđivanje vjere u uskrsnuće mrtvih: iščekivani trenutak kada će se sve duše vratiti u svoja tijela, odnosno kada će mrtvi ustati iz svojih grobova (usp. Ez 37; Dn 12). Međutim, čovjek koji daje spaliti svoje tijelo, uništava kosti koje bi trebale ustati iz groba i dobiti meso, tetive i kožu te time niječe vjeru u uskrsnuće mrtvih. Ova se tvrdnja ne odnosi na sve one koji su spaljeni kao žrtve nasilja, na primjer, na lomačama inkvizicije ili u holokaustu, jer se nije radilo o svjesnom i dragovoljnom spaljivanju. Ukratko, židovska se tradicija snažno protivi spaljivanju ljudskoga tijela te ga smatra poniženjem pokojnika, narušavanjem ljudskog dostojanstva i nijekanjem vjere u uskrsnuće. U tome nema većih neslaganja među rabinima, komentatorima starozavjetne Biblije ili kodifikatorima židovskoga zakona.

Zaključno se može reći kako spaljivanje nije bila uobičajena praksa ukapanja u Izraelu, kako ni navedeni slučajevi – koji su doista iznimke – ne govore o spaljivanju kao načinu ukopa te kako, na koncu, čak ni propisane smrtne kazne spaljivanjem najvjerojatnije nikada nisu u stvarnosti ostvarivane. Biblija ne govori o spaljivanju odnosno kremiranju kao religioznom obliku pokopa, i kako samim tim nije ni za ovaj oblik ophođenja s mrtvim tijelom ni protiv njega, potrebno je reći kako je posve razumljivo da spaljivanje mrtvog tijela, samo po sebi, ne može biti nikakva zapreka njegovu uskrsnuću. Na samom koncu Biblije, u opisu posljednjeg suda, kaže se da će more predati svoje mrtvace, a smrt i podzemlje svoje i da će svaki biti suđen po djelima svojim (Otk 20, 13). Bog će uskrsnuti one koji su zapisani u knjizi života, bez obzira jesu li pokopani ili spaljeni; Bog će uskrsnuti čovjekovo tijelo bez obzira na koji način ono napustilo ovozemaljski svijet, jer je puno važnije da *tijelo bude izmučeno trudom i naporom dobrih djela*.